

УДК 349.6:502.3:551.510.534

ПРАВОВА ОХОРОНА ОЗОНОВОГО ШАРУ: МІЖНАРОДНИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТИ

Климчук Н.І.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Досліджено відносини, що складаються у сфері захисту озонового шару усім світом. Особливу увагу приділено міжнародному та національному законодавству. Розглянуто зміст нового законопроекту України «Про озоноруйнівні речовини та фторовані парникові гази». Також у статті наведено характеристика та значення для нашої планети озонового шару.

Ключові слова: озоновий шар, озонова діра, ультрафіолетове випромінювання, конвенція, протокол, законопроект.

Постановка проблеми. Зміни властивостей біосфери та забруднення навколишнього середовища, що ми спостерігаємо у сучасному світі, та, скоріш за все, будемо спостерігати у найближчі десятиліття, змушують об'єднатись увесь світ для боротьби за існування нашої планети. Велике значення у житті всього живого на Землі відіграє озоновий шар. Він є нашим захистом від шкідливого та потужного ультрафіолетового випромінювання та підтримкою нашого клімату. Антропогенний вплив та природні явища призводять до руйнування нашого щита.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вагомий вклад у вивчення озонового шару внесли: Чиж Т.В., Манин К.В., Козьмін Г.В., Черненко А.С., Добсон Г., Золоторьова Н.І.

Формулювання цілі статті. На сьогодні існує багато робіт, які присвячені темі озонового шару, проте жодна з них не розглядає детально шкідливий вплив на навколишнє середовище та міжнародно-правове врегулювання. Також розглянуто зміст проекту майбутнього Закону України, що підтримує міжнародну політику у захисті озонового шару.

Виклад основного матеріалу. Проблема екології для людства зараз, безсумнівно, найголовніша. Одним із показників реальної екологічної катастрофи є руйнування озонового шару Землі. Тривога людей про зміну озонового шару,

на жаль, не безпідставна, адже мова йде про майбутнє всієї біосфери Землі, в тому числі і самої людини.

Кожного року 16 вересня увесь світ святкує Міжнародний день охорони озонового шару. Цей день відзначається в пам'ять про підписання одного з міжнародних договорів щодо озонового шару – Монреальського протоколу щодо необхідності збереження озонового шару (1987 р.).

Що ж таке озоновий шар та в чому його значення? Озоновий шар – це захисний щит нашої планети. Завдяки йому все живе захищене від шкідливого ультрафіолетового випромінювання та поглинає частину інфрачервоного випромінювання Землі. Проте озоновий шар не є стабільним, його «товщина» змінюється і загалом має тенденцію до потоншення. Цей процес носить загрозливий характер для планети. Зниження концентрації озону на 1% приводить в середньому до збільшення інтенсивності жорсткого ультрафіолету біля поверхні землі на 2%. На думку лікарів, кожен втрачений відсоток озону в масштабах планети викликає до 150 тисяч додаткових випадків сліпоты із-за катаракти, на 2,6% збільшується кількість онкологічних захворювань шкіри, значно зростає число хвороб, викликаних послабленням імунної системи людини. До найбільшого ризику схильні жителі північної півкулі зі світлою шкірою. Але страждають не

лише люди. Ультрафіолетове випромінювання, приміром, украй шкідливе для планктону, мальків, креветок, крабів, водоростей. Ультрафіолет має достатню енергію, щоб руйнувати багато органічних молекул, включаючи ДНК. Таким чином проблема руйнування озону в атмосфері є важливою та нагальною для вирішення, в зв'язку з прямою небезпекою для людства в разі його зникнення [1].

Тому, через небезпеку руйнування, світове співтовариство виділяє його в один із пріоритетних об'єктів охорони.

У 1985 р. фахівці з дослідження атмосфери з Британської Антарктичної Служби повідомили про абсолютно несподіваний факт: весняний вміст озону в атмосфері над станцією Халли-бей в Антарктиді зменшилося за період з 1977 по 1984 р. на 40%. Цей результат в засобах масової інформації було названо «озоновими дірами» над Антарктидою [2]. На початку 80-х показники, зроблені супутником «Німбус-7», виявили аналогічну діру в Арктиці, правда вона охоплювала значно меншу площу і падіння рівня озону в ній було не так велике – близько 9%. В середньому по Землі з 1979 по 1990 р. вміст озону впав на 5% [3].

Людина впливає на озоновий шар різними способами, і кожен пов'язаний з важливою стороною господарської діяльності. Це і виробництво сільськогосподарської продукції, використання азотних добрив, і ядерні вибухи, мирні електростанції і висотні військові літаки, холодильна промисловість і побутові аерозолі. До 2030 року, за даними міжнародних конференцій, можуть статися непоправимі зміни в озоновому шарі. А це означає, що зміниться клімат, підніметься рівень Світового океану, збільшиться число онкологічних і інших захворювань із-за збільшення ультрафіолетового випромінювання Сонця, що досягає Землі. Земля та біосфера зазнають жакхливих змін.

Саме після цього увесь світ почав турбуватися про своє майбутнє і було прийнято ряд міжнародних угод. Віденська конвенція про охорону озонового шару, що прийнята Організацією Об'єднаних Націй 22 березня 1985 р. зобов'язала застосовувати у промисловості та сільському господарстві альтернативні технології та устаткування, використання яких дає можливість зменшити чи зовсім усунути викиди речовин, що впливають чи здатні несприятливо впливати на озоновий шар. Норми Віденської конвенції зобов'язують держав-учасниць у відповідному порядку організовувати дослідження й давати наукові оцінки з питань фізичних і хімічних процесів, що можуть вплинути на озоновий шар, вплив на здоров'я людини та інші біологічні наслідки, що спричиняються змінами стану озонового шару, особливо змінами ультрафіолетового сонячного випромінювання, що впливає на живі організми. Сторони зобов'язуються самі або через компетентні міжнародні органи з повним урахуванням національного законодавства й такого роду діяльності, що проводиться як на національному, так і на міжнародному рівні, сприяти проведенню і проводити спільні або взаємно доповнюючі програми систематичні спостереження за станом озонового шару та іншими відповідними параметрами [4]. Технологія спостережень

та обміну інформацією викладена в додатках I і II до Віденської конвенції.

Згідно до вимог Монреальського протоколу про речовини, що руйнують озоновий шар, від 16 вересня 1987 р., який набув чинності для України 1 січня 1989 р., кожна країна має забезпечити стабільність споживання озоноруйнівних речовин з тим щоб їх рівень не збільшувався порівняно з 1986 роком. І лише для необхідності задоволення основних внутрішніх потреб держави цей рівень може зрости, але не більше ніж на десять відсотків у порівнянні з рівнем 1986 року [5]. У результаті сумлінного виконання цього договору, за підрахунками вчених, діра буде зменшуватись на 0,8% щороку, і може повернутися до норми вже у 2075 році, а в гіршому сценарії – на ці ж роки припадає критична втрата планетою озонового шару. Проблема глобального потепління міжнародна спільнота досить давно приділяє особливу увагу. 9 травня 1992 року була прийнята Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату [6]. Україна на Конференції ООН з навколишнього середовища в м. Ріо-де-Жанейро підписала даний документ 11 червня 1992 р., однак цей документ було ратифіковано Верховною Радою України тільки Законом від 20 жовтня 1996 р. № 435/96-ВР [7].

ООН, відчуваючи занепокоєння з приводу того, що в результаті людської діяльності відбулося істотне збільшення концентрації парникових газів в атмосфері, що таке збільшення посилює природний парниковий ефект і що це призведе, в середньому, до додаткового потепління поверхні і атмосфери Землі і може несприятливо вплинути на природні екосистеми і людство домовилося провести ряд взаємних заходів щодо посилення контролю за викидом в атмосферу парникових газів. Особливо це стосується розвинених держав світу, де доля викидів у розрахунок на одну людину значно перевищує такий самий показник для країн, що розвиваються, а також тих, що прагнуть будувати ринкову економіку. Як це зазначено в ст. 2 цього міжнародно-правового документу, кінцева мета Конвенції і усіх пов'язаних з нею правових документів, які може прийняти Конференція Сторін, полягає у тому, щоб досягти у виконанні відповідних положень Конвенції стабілізації концентрацій парникових газів в атмосфері на такому рівні, який не допускав би небезпечного антропогенного впливу на кліматичну систему. Такий рівень має бути досягнутий у строки, необхідні для природної адаптації екосистем до зміни клімату, що дасть можливість не ставити під загрозу виробництво продовольства і сприятиме забезпеченню подальшого економічного розвитку на стійкій основі. Конкретизація вимог, які були поставлені до держав-учасниць підписання Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату, здійснена в Кіотському протоколі до вказаного міжнародно-правового акту, який було підписано 11 грудня 1997 р. Держави-учасниці підписання Кіотського протоколу взяли на себе зобов'язання здійснювати та/або продовжувати розробляти відповідно до своїх національних умов такі політику та заходи, як:

– підвищення ефективності використання енергії у відповідних секторах національної економіки;

– охорона та поліпшення якості поглиначів і накопичувачів парникових газів, що не регулюються Монреальським протоколом, з урахуванням своїх зобов'язань за відповідними міжнародними природоохоронними угодами; сприяння поширенню раціональних методів ведення лісового господарства, лісонасадження та лісооновлення на стабільній основі;

– заохочення форм сталого та раціонального ведення сільського господарства у контексті урахування особливостей зміни клімату;

– проведення досліджень, розробка, сприяння широкому використанню та впровадженню нових і відновлюваних видів енергії, технологій поглинання двоокису вуглецю та передових сучасних екологічно безпечних технологій;

– поступове скорочення або усунення ринкових диспропорцій, фіскальних стимулів, звільнення від податків та мита і субсидій, що суперечать цілям Конвенції, в усіх галузях, які є джерелами викидів парникових газів, і застосування ринкових механізмів;

– заохочення належних реформ у відповідних галузях з метою сприяння реалізації політики та заходів обмеження або скорочення викидів парникових газів, які не регулюються Монреальським протоколом;

– заходи з обмеження та/або скорочення викидів парникових газів, які не регулюються Монреальським протоколом, у транспортній галузі;

– обмеження та/або скорочення викидів метану шляхом рекуперації та його повторного використання у процесі видалення відходів, а також у виробництві, транспортуванні та розподілі енергії [4].

Щодо держав, які здійснюють процес переходу до ринкової економіки (в цей перелік увійшла й Україна) Кіотським протоколом передбачені пільгові умови щодо промислових викидів в атмосферу, крім того ст. 17 даного правового акту передбачена можливість участі у торгівлі викидами з метою виконання своїх зобов'язань. Однак будь-яка подібна торгівля доповнює внутрішні дії, спрямовані на досягнення цілей виконання визначених кількісних зобов'язань щодо обмеження та скорочення викидів. Україна продала частину квоти на викид у повітря вуглекислого газу. У свою чергу Україна постала перед фактом необхідності самій купувати викиди парникових газів. На початку 2010 р. Євросоюз ухвалив директиву, відповідно до якої з 2012 року щодо всіх літаків з України, які проводять рейси з або в країни ЄС, українські авіаперевізники зобов'язані купувати 15 відсотків власних викидів парникових газів у Європейській торговій системі. За підрахунками Національного агентства екологічних інвестицій сума, що має бути сплачена за це, сягає 35 млн. грн. [8]. Отже питання забруднення атмосфери, торгівлі квотами на викид вуглецю є досить непростими і потребують уважного до них ставлення з тим, щоб наша держава виконувала усі вимоги міжнародних нормативно-правових актів екологічного спрямування і забезпечувала б у зв'язку з цим власні інтереси і потреби.

Як вже зазначалось, Україна також здійснює свій вклад у міжнародну боротьбу з озоновими діраками. Проте лише зараз ця підтримка набуває

більш реального характеру. Ратифікувавши договір, наша держава не сумлінно дотримувалась вимог – тривалий час у нас було відсутнє належне законодавство, яке б врегульовувало імпорту та споживання речовин, що мають негативний вплив на озон та прискорюють процеси, що у майбутньому призведуть до зміни клімату. У 2012 році Нарада Сторін Монреальського протоколу про речовини, що руйнують озоновий шар, прийняла рішення про невиконання Україною вимог протоколу, а у 2017-му сплив термін щодо законодавчого врегулювання цього питання відповідно і до Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС. У разі неприйняття закону, сторони Мюнреальського договору можуть накласти санкції – заборонити експорт озоноруйнівних речовин до України з інших держав. Таке раптове рішення може призвести до хаосу на всіх рівнях, де використовуються охолоджувальні прилади та обладнання, тобто – від звичайного холодильника до охолоджених серверів великих ІТ-компаній.

У зв'язку з цим, слід звернути увагу на законопроект «Про озоноруйнівні речовини та фторовані парникові гази», який зареєстрований від 14.09.2018 за ініціативою В.Б. Гройсмана.

Зокрема, законопроект регулює правовідносини щодо виробництва, імпорту, експорту, зберігання, використання, розміщення на ринку та поводження з озоноруйнівними речовинами, фторованими парниковими газами та товарами, що їх містять або можуть містити, використання яких впливає на озоновий шар та на рівень глобального потепління. Відповідно до нього виробництво, викиди контрольованих речовин на території України та їх імпорту або експорту з або до держав, які не є Сторонами Монреальського протоколу, забороняється. Впроваджується Єдиний державний реєстр операторів контрольованих речовин, а також маркування контрольованих речовин та товарів, що їх містять.

Разом з прийняттям Проекту, до Кодексу про адміністративні правопорушення також планується внесення змін у вигляді нового адміністративного порушення. Кодекс буде доповнено статтею 792 такого змісту: «Порушення правил недопущення та запобігання витокам та викидам озоноруйнівних речовин та фторованих парникових газів» [8].

Висновок. У сучасному світі людина повинна дбати про навколишнє середовище, адже ми навіть не замислюємось, що своїми діями ми ставимо під питання існування майбутнього цілої планети. Озоновий шар є дуже важливим об'єктом міжнародного захисту, адже завдяки йому все живе може існувати та не зазнавати шкідливого впливу ультрафіолетового випромінювання. В статті розглядаються питання, що виникають з приводу правового регулювання відносин щодо охорони озонового шару атмосфери, відношення світового співтовариства до проблеми його руйнування, правове положення України у міжнародних відносинах щодо реалізації норм Кіотського протоколу. Україна робить великий крок вперед прийняттям нового законопроекту і вже незабаром зробить вагомий внесок у міжнародну боротьбу як з приводу захисту озонового шару, так і з приводу попередження глобального потепління.

Список літератури:

1. Черненко А.С. Руйнування озонного шару: антропогенний чи природний процес? [Текст] / А.С. Черненко // Географія та туризм. – 2011. – № 13. – С. 296-300.
2. Золотарьова Н.І. Озоновий шар атмосфери як пріоритетний об'єкт правової охорони / Золотарьова Н.І. // Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право : збірник наукових праць. – 2011. – № 3(11). – С. 152-155.
3. Озон в атмосфері. Озоновий шар – ультрафіолетовий щит Землі // Інформаційно-освітній портал «Планета». Електронний ресурс: <http://www.planet.elcat.kg/?cont=wclim&id=2>.
4. Віденська конвенція про охорону озонного шару // Офіційний вісник України. – 2005. – № 21. – Ст. 1179.
5. Монреальський протокол про речовини, що руйнують озоновий шар // Охрана окружающей среды. Международные правовые акты: Справочник. – Санкт-Петербург, 1994 год.
6. Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату // НАУ Експерт № 1778.
7. Закон України від 29 жовтня 1996 р. №435/96-ВР «Про ратифікацію Рамкової конвенції ООН про зміну клімату» // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 50. – Ст. 277.
8. Проект Закону «Про озоноруйнівні речовини та фторовані парникові гази» від 14.09.2018 № 9082. Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64596.

Климчук Н.І.

Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого

ЗАЩИТА ОЗОНОВОГО СЛОЯ В УКРАИНЕ**Аннотация**

Исследованы отношения, складывающиеся в сфере защиты озонового слоя всем миром. Особое внимание уделено международному и национальному законодательству. Рассмотрено содержание нового законопроекта Украины «Про озоноразрушающие вещества и фторированные парниковые газы». Также в статье приведены характеристика и значение для нашей планеты озонового слоя.

Ключевые слова: озоновый слой, озоновая дыра, ультрафиолетовое излучение, конвенция, протокол, законопроект.

Klimchuk N.I.

Yaroslav Mudryi National Law University

PROTECTION OF THE OZONE LAYER IN UKRAINE**Summary**

The relations developing in the field of the ozone layer protection by the whole world are investigated. Special attention is paid to international and national legislation. The content of the new draft law of Ukraine “On ozone-depleting substances and fluorinated greenhouse gases” was considered. The article also presents the characteristics and significance of the ozone layer for our planet.

Keywords: ozone layer, ozone hole, ultraviolet radiation, convention, protocol, bill.